

Ana Dobre

EMINESCU ȘI SPIRITUL RELIGIOS

Ca *stare pură* în sens platonician, poezia, *poezia pură* în accepția Abatelui H. Bremond, se identifică fervorii rugăciunii, rugăciunea însăși fiind *starea pură* în care omul se află în legătură expresă cu Dumnezeu. Poezia, în sens larg, e o formă de rugăciune, de comunicare cu ordinea tainică a lumii, de rezonanță cu Dumnezeu. Vorbind despre sine ca poet, Eminescu spunea: „Eu sunt organul prin care vorbește poezia“, având conștiința clară a adevărului că poetul este un intermediar între Dumnezeu și oameni. Mesajul adevăratei poezii e un mesaj sacru.

Poezia este o formă de rugăciune, o formă de extaz, trăit dincolo de rațiune și de contingent, o modalitate de accedea la esențe. Iar *esențele* sunt urmele lăuate de Dumnezeu în lume, o dovadă că Dumnezeu nu a murit, așa cum au afirmat marii apologeti ai singurătății, începând cu Nietzsche.

Secolul al XX-lea a proclamat moartea sau retragerea din lume a lui Dumnezeu. Poezia rămâne să afirme tuturor oamenilor în limbajul marilor revelații că Dumnezeu se află în lume. Mircea Eliade consideră că oamenii au întemeiat o nouă religie, cea a morții lui Dumnezeu, singura contribuție religioasă a omului modern care ar marca declinul societății contemporane, o posibilă apocatastază.

Un lucru e cert și clar însă: omul nu poate trăi în afara lui Dumnezeu, a acceptării ideii de Dumnezeu. Fără Dumnezeu nimic nu se poate justifica. Absența lui Dumnezeu lipsește pe om de experiența absolutului, poate justifica degringolada societății moderne și criza ei de valori.

În vremea lui Eminescu, a doua jumătate a secolului al XIX-lea, aceste idei incipiente frământau mințile unor contemporani. Poetul nostru le preia nu fără discernământ; reverberări ale acestor opinii, atitudini transpar în poeziile sale, ca o dovadă a continuei efervescente a spiritului, a intelectualității sale.

Cel mai adesea, datorită formării/ informării în școală, Eminescu e receptat ca ateist. Versurile din *Împărat și prolețar* – Religia – o frază de dânsii inventată / Ca cu a ei putere să vă aplece-n jug,/ Căci de-ar lipsi din inimi speranța de răsplată,/ După ce-amar muncirăți viața toată/ Ați mai purta osânda ca vita de la plug!“, foarte cunoscute, sunt singurele informații despre religiozitatea poetului. A reține din *Împărat și prolețar* doar această cuvântare a proletarului comunard e nu numai o eroare, ci și o limitare a fluxului poetic eminescian, a universului său liric și ideatic și chiar o neînțelegere. Prolețarul e un revoltat romantic. El face critica prezentului în numele unui ideal, stăpânit de o melancolie a istoriei, iar ideile lui sunt conjuncturale.

Eminescu nu e un poet religios în sensul cultivării unor teme creștine, deși acestea nu lipsesc (*Învierea*, de ex.), dar un poet cu un spirit religios, un poet preocupat

de marile întrebări existențiale, de viață și de moarte, de locul omului în univers în raport cu lumea și cu Dumnezeu.

Poemul postum *Învierea* (1878) e un poem icoană, tratând despre un motiv biblic creștin într-o atmosferă romantică păstrând ideea triumfului vieții asupra morții. Ritualul de Paște repetă evenimentul originar amintind mereu oamenilor că Dumnezeu a iubit atât de mult lumea încât l-a jertfit pe însuși Fiul Său pentru ca toți care vor crede în El să primească în dar viața veșnică: „Apoi din nou tăcere, cutremur și sfială/ Și negrul întuneric se sperie de șoapte... / Douăsprezece pasuri răsună... miez de noapte... / Deodată-n negre ziduri lumina dă năvală./ / Un clocot lung de glasuri vui de bucurie... / Colo-n altar se uită și preoți și popor./ / Cum din mormânt răsare Christos învingător,/ Iar inimile toate s-unesc în armonie:/ / Cântări și laude nălțăm/ Noi, Ție Unuia;/ Primindu-L cu psalme și ramuri/ Plecați-vă neamuri,/ Cântând Aleluia!/ / Christos a înviat din morți/ Cu cetele sfinte,/ Cu moartea pre moarte călcând-o,/ Lumina ducând-o/ Celor din mormintel!“.

Colinde, colinde, postumă din 1878, formulează, în ritmul poeziei populare, poemul Nașterii Domnului și bucuria pe care o sugerează se transmite întregii firi: „Colinde, colinde/ E vremea colindelor,/ Căci gheața sentinde/ Asemeni oglinzilor/ Și tremură brazii/ Mișcând rămurelele;/ Căci noaptea de azi-i/ Când scânteie stelele/ / Se bucur' copiii,/ Copiii și fetele;/ De dragul Mariei/ Își piaptână pletele;/ De dragul Mariei/ S-a Mântuitorului/ Lucește pe ceruri/ O stea călătorului“.

Într-un eseu, *Poezia religioasă* din *Fragmente critice*, I, Eugen Simion, citând pe N. Frye (Marele Cod) e de acord cu o idee mai veche formulată și de W. Blake conform căreia: „Vechiul și Noul Testament formează marele Cod al artei“. Literatura reia mituri, metafore, tipologii, retorica, parabole, conferindu-le semnificații noi, reinterpretându-le, considerându-le arhetipuri, tipare primordiale pentru starea de umanitate. Prezența acestor mituri, metafore etc. nu determină religiozitatea unui creator. Ar fi, din acest punct de vedere, două categorii de poeți: adevărați mistici, aceia care „caută sistematic temele religioase și construiesc mici parabole cu înțeles mistic“ și alții care „fără a folosi în mod voit motive religioase, ating printr-o metafizică profundă și originală starea de religiozitate în poem“ (op.cit., p. 135). Misticii raportează totul la existența divină, așteaptă totul de la Dumnezeu. Ei sunt ca primii creștini primitivi (în sens eliadesc, cei care trăiesc și acceptă revelația ca pe un dat firesc), pentru care miracolul e o stare de normalitate, starea de armonie. Acceptând pe Dumnezeu ca făcând parte din existența și ființa lor, ei așteaptă *dezlegarea* tuturor îndoielilor, a nedumeririlor, a erorilor omenesti trăind intens și adevărat starea extatică de sfințenie. Sacru și profan

e o antinomie doar pentru spiritele limitative. Pentru adevăratul mistic, nu există profanul, ci doar sacralul. De la Dosoftei la Al. Macedonski (*Psalmi moderni*), V. Voiculescu, N. Crainic, I. Alexandru, Daniel Turcea, sentimentul religios e o dominantă a vieții și creației. Îi definește și îi îndumnezeiește. Unele poeme religioase dau o sugestie de neliniște mistică, altele nu, deși simbolurile religioase, retorica există. Unele dau impresia de autentic, de viață, de trăire, altele sunt convenționale, decorative, schematice, superficiale. „Marele Cod“ poate furniza o materie bogată, dar aceasta nu dă automat și poezia, nu creează nici lirismul, nici poeticitatea. Lipsa de profunzime nu poate fi suplinită prin teme bogate sau motive și mituri celebre. Forma își cere un fond, iar fondul, în cazul de față, presupune *spiritul religios*, definit de Eugen Simion drept credință în ordinea divină și sugestie a solidarității cu lucrurile umile, la modul unui franciscanism care degajă sentimentul plener că lumea este opera unui spirit superior, în sensul înfrățirii cu universul, al unui panteism, al sugestiei prezenței lui Dumnezeu în lume. În poezie, religiosul trece prin existențial, iar Dumnezeu respiră „prin rugăciunile, neliniștile și bucuriile“ noastre (cf. E. Simion, op. cit., p. 136).

Fără a fi un mistic, în sensul celor afirmate mai sus, Eminescu e un poet atins de *starea de religiozitate*, un poet care nu caută neapărat temele religioase, dar ajunge, cum subliniază și Eugen Simion, „de la un prag de reflecție lirică și de expresivitate la o metafizică de tip liric în care miticul și religiosul se împletesc și se confundă“ (E. Simion, p. 136). El a supus reinterpretării nu numai miturile biblice, dar și pe cele grecești, romane sau nordice (germane sau scandinave), preocupat de a descifra destinul umanității prin recurgerea la tipare originare, la prototipuri capabile să le explice. Eminescu era convins de adevărul identității, al unității totulului, de ideea armoniei universale. Unul e în tot, tot astfel precum toate sunt într-una, poemul *Ta twam asi (Eu sunt tu)* evidențiind identitatea dintre om și Dumnezeu, nu în sens luciferic, ci în sensul consubstanțialității. Omul păstrează în el o fărâșă de divin, acea scânteie originară. Sensul vieții poate fi și acesta – aflarea lui Dumnezeu ascuns în profunzimile ființei. Uimitor este modul în care poetul leagă, dă coeziune și coerență unor idei care-i vin din surse diferite. Pe fundalul acestui poem care vehiculează idei mai ales budiste, Eminescu integrează o strofă din altă postumă – *Rugăciune* (1878), pentru a sublinia, poate, adevărul că Dumnezeu e același, doar că oamenii îl numesc altfel.

Poeme ca *Povestea magului călător în stele*, *Gemenii*, *Sarmis*, *Rugăciunea unui dac*, *Odă (în metru antic)*, *Memento mori*, *Luceafărul*, *Scrisorile*, fără a fi religioase în sens obișnuit și banal, relevă o neobișnuită încordare a spiritului, o voință colosală de cuprindere, de dezamăgire, un fior mistic de a prinde și de a înțelege marile mecanisme cosmice. Sentimentul religios înnobilează poezia, o înalță, dându-i un sens prin care banalul se transcende. Accesul la esențe, la absolut devine posibil. Metafizica poetică îndreaptă privirea spre sugestia sacralității, a divinului.

În *Povestea magului călător în stele* găsim o adevărată teorie a îngerilor, cum o numea G. Călinescu. Mai

întâi, ideea banală că fiecare om are steaua lui, idee specifică mitologiei românești, cu origine în mitul christic, dar cu posibile legături și cu dialogul *Timaios* al lui Platon. Mai interesantă e ideea următoare: oamenii comuni au un înger păzitor, oamenii excepționali, nu; „individul fără înger, spune G. Călinescu, în *Opera lui Mihai Eminescu*, II, p. 617, și fără stea reprezintă în plan metafizic o treaptă superioară umanității comune și chiar celei obișnuite geniale“. Există, așadar, sugestia diferențierii între individul excepțional și geniu, geniul primind o interpretare platoniciană prin trimitere la teoria ideilor pure, absolute, ca și la teoria metempsihozei. Potrivit acestui mit, geniile beau, întrupându-se, vinul uitării, uitând substratul divin al universului. Omul fără înger și fără stea n-a băut vinul uitării și a rămas cu noțiunea intuitivă a esențelor, a prototipurilor. Personajul eminescian e deasupra timpului, o ființă solară, un microcosm, căruia Dumnezeu îi este tată, ca Demiurgul lui Hyperion. Credința lui Eminescu despre destinul omului excepțional este aceasta formulată în *Povestea magului călător în stele*: „Deși rari și puțini-s, lumea nu va să-i vază,/ Viața lor e luptă, când mor se duc neplânși,/ Ei n-au avut la leagăn un blând înger de pază“, și-n ea regăsim o sugestie christică despre supradestin, despre sacrificiu, jertfă și martiriu.

Filosofia istoriei este explicată și justificată prin/ de existența unui spirit al Universului care nu se poate explica decât prin existența unui spirit ordonator, prin existența lui Dumnezeu. Iată un fragment din *Archaeus*: „În fiecare om se încearcă spiritul Universului, se opinteste din nou, răsare ca o nouă rază din aceeași apă, oarecum un nou asalt spre ceruri. Dar rămâne-n drum, drept că în mod

Alex Mohy – *Dovleac pitoresc*

deosebit, ici ca rege, colo ca cerșetor. Dar ce-i ajută coaja cariului, care-a-ncremenit în lemnul vieții? Asaltul e tinerețea, rămânerea-n drum deceptiunea, recăderea animalului pătit bătrânețea și moartea. Oamenii sunt probleme, ce și le pune spiritul Universului, viețile lor încercări de dezlegare“.

În chiar lanțul generațiilor, Eminescu vedea manifestarea lui Dumnezeu, ca-n această scrisoare către D. Brătianu, cu prilejul Serbării de la Putna în 1871: „Și istoria lumii cugetă – deși încet, însă sigur și just: istoria omenirii e desfășurarea cugetării lui Dumnezeu. Numai expresiunea exterioară, numai formularea cugetării ș-a faptei constituiesc meritul individului ori al generațiunii, ideea internă a amândurora e latentă în timp, e rezultatul unui lanț întreg de cauze, rezultat ce atârnă mult mai puțin de voința celor prezenți decât de a celor trecuți.

Cum la zidirea piramidelor, acelor piedici contra pasurilor vremii, fundamentele cele largi și întinse purtau deja în ele intențiunea unei zidiri monumentale, care e menită de-a ajunge la o culme, astfel în viața unui popor munca generațiunilor trecute, care pun fundamentul, conține deja în ea ideea întregului. Este ascuns în fiecare secol din viața unui popor complexul de cugetări care formează idealul lui, cum în sămburele de ghindă e cuprinsă ideea stejarului întreg. Și oare oamenii cei mari ai României, nu-i vedem urmărind cu toții, cu mai multă ori mai puțină claritate, un vis al lor de aur, în esență același la toți și în toți timpii? Crepusculul unui trecut apus aruncă prin întunericul secolelor razele lui cele mai frumoase, și noi, agenții unei lumi viitoare, nu suntem decât reflexul său“ (apud G. Călinescu, op. cit., p. 627). Eminescu e o inteligență efervescentă, interogativă, de aceea marile idei sunt raportate la surse diferite, luminate din mai multe unghiuri pentru a primi toate reflectările posibile și pentru a se plia spiritului său.

Romantic prin structură, univers de gânduri și de gândiri, Eminescu are nostalgia absolutului, a perfecțiunii și acest dor imens străbate din veșnica și insașiabila sa curiozitate intelectuală. Școala lui Homer, Shakespeare, Goethe, precum și cea a clasicului folclor românesc, miturile și simbolurile biblice sunt repere ale spiritualității sale pe care nu le abandonează niciodată. Dezmarginirea și detemporalizarea devin posibile doar în spirit. Dorul de absolut este dorul de Dumnezeu, dorul de plenitudine, de armonie, de frumusețe, de pacea eternă. Căutarea lui Dumnezeu începe, după o sugestie din *Sărmanul Dionis*, în interior. Cunoașterea se desăvârșește prin autocunoașterea.

În *Dumnezeu și om* (postumă din 1873), există nu numai antiteza dintre divin și omenesc, dintre etern și efemer, ci și aceea care opune prezentul profan excesiv rațional și cârtitor, sceptic, trecutului primitiv, sacru, pentru care imaginea, icoana era poarta fabuloasă spre o lume de taină și credință: „Era vremi acelea, Doamne, când gravura grosolană/ Ajuta numai al minții zbor de foc cutezător... / Pe când mâna-ncă copilă pe-ochiul sânt și arzător/ Nu putea să-l înțeleagă, să-l imite în icoană [...]/ / Azi artistul te concepe ca pe-un rege-n tronul său,/ Dară inima-i deșartă mâna-i fină n-o urmează... / De a veacului suflare a lui inimă e trează/ Și în ochiul lui cuminte tu ești

Teodor Harsia – *Peisaj urban*

om – nu Dumnezeu.// Azi gândirea se aprinde ca și focul cel de paie,/ Ieri ai fost credință simplă, însă sinceră, adâncă;/ Împărat fuși Omenirii, crezu-n tine era stâncă... / Azi pe pânză te aruncă ori în marmură te taie“. Ideea revine în *Preot și filosof* (postumă din 1874), în aceiași termeni antitetici, punând problema cunoașterii adevărului. Pentru Eminescu, adevărul e o obsesie, o condiție a oricărui act creator („Unde vei găsi cuvântul/ Ce exprimă adevărul?“), o condiție a ființării în zăriște cosmică.

Între poet și filosof, diferența e dată de gradul de implicare și trăire, de asumarea adevărilor arhetipale. Pentru preot, „vistiernici de mistere“, „sarea lumii“, „inima ei“, cum scrie în *O, adevăr, sublime...* (postumă din 1874), în care există și o intenție satirică la adresa tagmei preoțești care și-a trădat vocația, îndepărtându-se de dreapta cumpănă a credinței, lumea e un tipar imuabil; pentru filosof, lumea e un rău în continuă prefacere. Idealul spre care aspiră e același, însă de aceea poetul care și-a asumat ipostaza de filosof cere clementă: „Nu ne muștrați! Nu suntem de cei cu-azul fin/ Și pricepurăm șoapta misterului divin./ Urmați în calea voastră mulțimii de absurzi/ Și compuneți simfonii și imnuri pentru surzi,/ Ascuteți adevărul în idoli, pietre, lemn,/ Căci doar astfel pricepe tot neamul cel nedemn/ Al oamenilor zilei sublimul adevăr/ Ce voi spuneți în pilde, iar noi l-avem din cer.“ (*Preot și filosof*).

Ca ființă fragilă, ca-n definiția lui Pascal, „Omul e o trestie gânditoare“, supusă trecerii, omul are îndoieli și incertitudini. Pentru starea de slăbiciune există sacroterapia, ca-n această emoționantă *Rugăciune către Maica Domnului*: „Crăiasă, alegându-te/ Îngenunchem, rugându-te:/ Înaltă-ne, ne mântuie!/ Din valul ce ne băntuie;/ Fii scut de întărire/ Și zid de mântuire,/ Privirea-ți adorată/ Asupra-ne coboară/ O, maică prea curată/ Și pururea fecioară,/ Marie!// Noi ce din mila Sfântului/ Umbră facem pământului/ Rugămu-ne-ndurărilor,/ Luceafărului mărilor;/ Ascultă-a noastre plângeri,/ Regină peste îngeri,/ Din neguri te arată,/ Lumină dulce, clară,/ O, maică prea curată/ Și pururea fecioară,/ Marie!“.